

1956

1

"Szabad Nép" 1956. Jún. 12.

A csodálatos mandarin

Bartók táncjátékának nagysikerű felújítása az Operaházban

„... Egy apacstanyán három apacs kényszerít egy szép fiatal lányt, hogy csábítson fel férfiakat magához, akiket ők aztán kirabolnak. — Az első egy szegény legény, a második se különb, de a harmadik egy gazdag kínai. A fogás jó, a lány táncol mulattatja, és a mandarinban felébred a vágy, a szerelem hevesen fellobban benne, de a lány trózik tőle. — Az apacsok megtámadják, kifosztják, a dunyhába fojtják, karddal szúrják keresztül, mindhiába, a mandarinnal nem bírnak, szerelmes és vágyakozó szemekkel néz a leányra... a lány eleget tesz a mandarin kívánságának, mire az holtan, élettelenül terül el.“

Igy mondta el Bartók Béla A csodálatos mandarin tartalmát egy beszélgetésben 1919 márciusában. Ekkor — 1918 októberétől 1919 májusáig — írta Lengyel Ményhért szövegére a táncjáték zenéjét, azt a remekművet, amelynek operaházi felújítása most hatalmas sikert aratott.

Mi hozta ezt a nagy sikert? Nem több és nem kevesebb, mint az, hogy az alkotó- és előadóművészek mélyen megértették és a koreográfia, a tánc, a díszlet, a kosztüm, s a zenei tolmácsolás eszközeivel hiven ábrázolták azt, amit Bartók a zenében megírt.

A csodálatos mandarin nem könnyen jutott el ehhez a teljes értékű előadáshoz, és a közönség ilyen elismeréséhez. Első nyilvános előadása 1926-ban Kölnben botrányba, tüntetésbe fulladt, Magyarországon két ízben is készültek a bemutatójára, 1931-ben, majd 1941-ben, de csak a főpróbáig juthatott el. Mindkét alkalommal álszent felháborodással a premier előtt betiltották. Csupán 1945-ben került először Magyarországon a közönség elé. Pedig még ez a bemutató sem volt — sikere ellenére sem — az igazi. A nagyvárosi apacstanya, a modern városi környezet nyers, kendőzetlen szókimondását még ez a rendezés is kikerülte. A színhelyet keleti környezetbe helyezte, a szereplőket kosztümbe öltöztette: egyszerű „megszelídítette“ a művet. De ezzel a zene legényesebb mondanivalója is elsikkadt. (Bár kétségtelen, hogy a koreográfiai-technikai oka is volt e változtatásnak: a szöveggönyvben eredetileg előírt kis szoba nem nyújtott elegendő teret a táncnak.)

Mit fejez ki a táncjáték zenéje?

Hadd idézzem válaszul Szabolcsi Ben-
ce nemrég megjelent tanulmányának
néhány gondolatát: „A Mandarin-
ban... az ellenséges környezet meg-
gyilkolja a szerelmet, s már maga ez
a szerelem is mintha bemocskoltan
születnék: egy utcalány és egy ego-
zitikus rém találkozása ez, nem a nép-
mese tiszta szerelmeséi. De ki okoz-
ta, hogy ez a szerelem beszennyező-
dött — ki okozta, hogy ilyen pokoli
módon kell végződnie? A felelet nem
kétséges: az a rablóvilág, mely
ilyen szerelemre ítél férfit és női,
mely így facsarja ki, így torzít-
ja el egész lényüket, s végül
így végez velük... A Mandarinban
a környezet teljesen átalakul, egy
embertelen, gyilkos világgá, magává
az ellenségé, amely minden életet
elpusztít.

Bartók gyűlöli ezt az ellenséget;
gyűlölete olyan szikrázó, olyan ele-
mentáris, olyan őrvongó, mint soha
azelőtt és soha azután.”

Az ellenség: a háború, a polgári
világ válsága, a nagyváros hazug,
lármás élete, a kapitalizmus vad tör-
vénye, amely mindent bemocskol,
mindent árúvá tesz. A mandarin, a
neki idegen világban, rettenetesen
magányos ember, akit elemi erjű
szenvedélye és emberfeletti szenve-
dése hűsíti emel az ellenséges környe-
zettel való harcában. Erre az ellen-
séges világra mondott ítéletet Bar-
tók e művében, ez a tartalom váltotta
ki a tiltakozást, a felháborodást,
ezért akadályozták meg az „erkölcs”
névében, hogy e műve 1945 előtt
íthjon a színpadra kerülhessen. Ezért
van olyan nagy jelentősége a mostani
felújításnak: ez az előadás telje-
sen, s a zenéhez méltó művészettel
fejezte ki a mű mondanivalóját.

Csak most — megvalósulva — lát-
ni igazán: mennyire lényeges volt az
eredeti környezet színpadra vitele.
Fülöp Zoltán díszlete meggyőzően
példázza, hogy a díszlet mennyire
emelkedhet a láfészót, magyarázó sze-
repéből — a zene és a koreográfia
mellett — a mondanivaló hordozójá-
vá. Ahogyan a díszlet termegoldásá-
ban a nagyváros lármás, hivalkodó
csillogása teljes súlyával ránehezedik
a nyomorúságos bűntanyára: a fény és
a belőle kibontakozó árnyék ellentéte
már az első pillanatban megvilágítja
az összeütközés lényegét, és mindvég-
ig a nézők emlékezetében marad.
(Talán fokozódhatnak ez a hatás, ha
a díszlet és a Márk Tivadár tervezte
kítűnő kosztümök meginkább hang-
súlyoznák az olesó pompán átúto nyo-
mort.)

A koreográfia itt táncra emelt

rémjáték. — pantomim A színpadon
minden mozdulat „beszél”, de sehol
sem naturalista eszközökkel: Haran-
gozó Gyula, a tánc tervezője a zene
végletes ellentéteit, drámai látete-
sét, a gonoszság vad ritmusait, a vég-
telen szenvedés pároszat, és a szen-
vedély elsőpr erejét transzponálta
— alakította át — táncra. Olyan mű-
vészien megoldott táncra, amely le-
győzte a kényes téma minden veszé-
lyét, a modern városi ruha szokat-
lanságát a balett-színpadon. Motivi-
kája merész, s kitűnően jellemez.
(Akarva-akaratlan arra kell gondol-
nunk: ez az a koreográfiai út, amely
feloldja a balett bizonyos megszo-
kott formáit, elvezet a mai életünk
témáinak ábrázolásához.)

A tánc híven követi a zene tiszta
logikájú szerkezetét. A nagyvárost
festő előjáték után a csavargók
kényszerítő pantomimje, a leány há-
rom csalogató táncra, a két közbeszót
jelenet az öreg gavallérral és a fia-
tal diákkal, mind logikusan készítik
elő a mandarin belépését. S míg ed-
dig figyeltük, mi történik a színpa-
don, ettől kezdve elragad a lenyűgö-
ző erjű drámai cselekmény. A mű
középpontjában a mandarin táncra
áll. Idegenszerű megjelenése, az eb-
ben a környezetben végtelen magá-
nyosság és feszült nyugtalanság
kifejező mozdulatlansága lassan izzik

vágvá a leány csábító táncára. Az
elemi erjű szenvedély az üldözés
jelenetében bontakozik ki, s amikor
ez már-már az elviselhetetlenség ha-
táráig fokozódik, megkezdődik a
mandarin végtelen szenvedése: há-
rom gyilkosság sem pusztítja el, a
vágya nem engedi meghalni. A drá-
ma a vágy beteljesülésében oldódik
fel. A halálban megnyugszik a man-
darin, megtisztul a leány. Mindezt
rendkívül érdekesen, bátran és fino-
man fogalmazza meg Harangozó. De
érdemes megemlíteni azt — a mű
lényegét nem érintő — néhány rész-
letet, amelyet még csiszolni kellene.
Igy a csavargók figurája az első je-
lenetben túlságosan általános, el-
vont. Nem elég emberiek, nem elég
gonoszak, nem elég erősek. A bizo-
nyos mértékig szimbolikus megfogal-
mazás nem hiba, megfelel a zenei
jellemezésnek. Inkább azért tűnik fel,
mert később a csavargók táncában,
s különösen az üldözésnél megjelenik
egy-egy túlzott, naturalisztikus rész-
let (például a székkel való vereke-
dés, a láda rádobása a mandarinra
stb.).

A szereplők mindegyike remekel: egyenként is, összjátékban is. Mintha a feladat nagysága fokozná ilyen magasra művészi erejüket.

A leány **Lakatos Gabriella**. Alakítása mélyen átgondolt, szenvedélyesen átélt, bátor és szép. Akik ismerik a tehetségét, sokat vártak tőle, de még ennél is többet nyújt. **Vashegyi Ernő** mandarinja az 1945-ös bemutatókor is emlékezetes volt. Most is lenyűgöző erejű alakítás: az értelem és a szenvedély egyesülése teszi ilyenné. Talán csak a leány csábítanca alatt kellene jobban éreztetnie a fokozatosan növekvő vágy feszültségét, ha majdnem mozdulatlan helyzetében nehéz is ezt megoldania. Mindig kényes az összehasonlítás, de elmondhatjuk, hogy a mandarin eddigi legjobb alakítása. **Harangozó Gyula** az öreg gavallér szerepében újabb bizonyítékát nyújtja sajátos ábrázolótehetségének: valóban táncolva beszél, minden mozdulata, taglejtése világosan érthető. **Füleki Gyula** a fiatal diák alakjában ismét feltűnik színes jellemző erejével. A három csavargó: **Eck Imre, Gál Andor és Sallay Zoltán**, eltekintve az első mozdulatok említett elvontságától, mind végig őszinte alakítást nyújt.

A zenekar — **Kenessey Jenő** vezényletével — szép és nehéz feladatot teljesít: tolmácsolnia kell a zene hihetetlen feszültségét s egyúttal kísérsnie a táncot. Eredményesen oldja meg mind a kettőt.

Nagyszabású, értékes teljesítmény **A csodálatos mandarin** felújítása. Már az első pillanatban megfog, hatása alól nem ereszt az utolsó akkord elhangzása és az utolsó mozdulat elhalása után nehéz a nézőnek felocsúdnia. A nagy művészet ereje ez. Operaházunknak ez az előadása méltón képviselheti a magyar művészetet nemcsak itthon, hanem a nagyvilágban is.

Ortutay Zsuzsa

